

И С А К
П А С И

метафората

ЧЕТВЪРТО, ДОПЪЛНЕНО И ПРераБОТЕНО ИЗДАНИЕ

КНИГОВИДЕЛСКА КЪЩА **trud**, СОФИЯ, 2001 г.

- © Исак Соломон Паси, автор, 2001 г.
- © Виктор Паунов, художник, 2001 г.
- © Книгоиздателска къща „Труд“, 2001 г.

ISBN 954-528-226-6

ПРЕДГОВОР

Изкусително е подвеждането на изкуството под единен принцип. Теорията дотолкова е теория, доколкото и защото търси и намира единство в някакво многообразие. Оттук и явяващите се през вековете едно подир друго определения: за подражателния (мимезисния) характер на изкуството, за творческия (креативния) характер на изкуството, за образния характер на изкуството, за символния характер на изкуството, за комуникативния характер на изкуството и дори за естетическия характер на изкуството. Разбира се, във всички тези определения има част от истината и много лесно е те да бъдат отнесени към „относителните истини, които са степени към абсолютната истина“. Но същността на въпроса е коя от тези (или подобни на тях) теории най-точно изразява същността на изкуството и най-пълно покрива неговата сложна и многолика природа.

Не искам да се поддавам на това толкова силно и традиционно изкушение, което тласка към превръщането на изследваната категория (именно защото се изследва тя, а не друга) в централна, всеобясняваща (панглосна), в панацея срещу всички минали, настоящи и бъдещи болести на теоретическата естетика. Не искам да предлагам „нова“, метафорическа теория за изкуството, още повече че тя не би била нова – такава теория вече има.

Но мисля, че значението на изследването на метафората надхвърля простия анализ на един троп, на една обикновена стилистична фигура и следователно може да бъде разпространено – деликатно и с мярка – и към други сфери и дейности, които са подчинени и действат по принципа на

метафората. И затова изучаването, изследването на метафората може да се превърне в изходен пункт за обяснение на не една особеност на целокупната художествена сфера, а и на човешкото мислене, които без метафорическия принцип биха били необясними.

София, 1983

КЪМ ВЪСРОЮЮ ИЗДАНИЕ

Нито една от идеите на първото издание не е ревизирана. Човек трудно се отказва дори и от грешките си. Но затова пък лесно ги допълва, разширява и задълбочава... Това издание само допълва, разширява и задълбочава предишното.

София, 1986

КЪМ ТРЕТОЮЮ ИЗДАНИЕ

Мисля, че най-важното за това трето издание е казано на титулната страница – то е допълнено и преработено.

Теорията на метафората никога не е била пренебрегвана и двадесет и петте века на европейската култура познават и голям брой школи, и огромен брой произведения за метафората на всички езици, на които са били създавани философия, естетика, поезика, реторика, стилистика, лингвистика. А оттук и често слушаните (и четени) оплаквания на авторите, че всичко за метафората е вече казано и че за тях не е останало нищо или почти нищо. Близко до ума е, че цел на тази студия не е нито библиографската пълнота, нито педантичното изреждане на досегашните успехи и неуспехи. От достъпната ми и позната литература за метафората съм използвал само онова, което ми е било необходимо за потвърждаване или противопоставяне на изложените тук схващания, тези и концепции. Естествено

вено не навсякъде съм търсил нови и различни примери, но и когато (дори и преднамерено) съм използвал едни и същи примери, те във всеки случай са в различен контекст и са предназначени да му служат. А самото желание за допълнение и преработка, изглежда, е толкова по-силно, колкото по-отдалечена назад във времето е първата публикация на текста, защото с времето все ти се струва, че нито казаното е доизказано, нито направеното е донесено. И може би е добре, че самият живот е ограничен, инак кой знае до кое издание човек ще спре.

София, 1995

СЪДЪРЖАНИЕ

	ПРЕДГОВОР	
	5	
	КЪМ ВЪСРОЮ	ИЗДАНИЕ
	6	
	КЪМ ТРЕТОЮ	ИЗДАНИЕ
	6	
I.	ИВ ИСТОРИЯТА	НА ДЪМИЦИТЕ
	10	
II.	СРАВНЕНИЕ	И МЕТАФОРА
	33	
III.	СЪЩНОСТ	НА МЕТАФОРАТА
	41	
IV.	МЕТАФОРА,	АЛЮЗИЯ, СИМВОЛ
	73	
V.	СФЕРАТА	НА МЕТАФОРАТА
	79	
VI.	МЕТАФОРА	И ПОЗНАНИЕ
	104	
VII.	ПРОИХОД	НА МЕТАФОРАТА
	117	
VIII.	ФУНКЦИЯ	НА МЕТАФОРАТА
	132	
	ПОКАЗАТЕЦ	НА ИМЕНАТА
	144	

I. ИВ ИСТОНИЯТА НА ДЕФИНИЦИЯ

Както е и при други иносказателни форми, тропи, природата на метафората „отговаря“ на нейното наименование или, казано по-точно, нейното наименование по рядко сполучлив начин отговаря на нейната природа. Гръцката дума *metaphora* означава буквално пренасяне и всяка метафора е пренасяне. Но от това, че названието отговаря на съдържанието, въпросът за самото това съдържание, сиреч за същността на метафората, още не е изяснен и дефинирането ѝ тъй или иначе е наложително. Защото за какво пренасяне става дума при метафората, какви са законите и принципите (ако има такива) на метафорическото пренасяне за разлика от много други форми на пренос.

По стара и почти непоклатима традиция в историята на естетиката и в литературната теория анализът на всички тропи (стилистически фигури, обрати) започва с онова, което са казали за тях Аристотел, Цицерон и Квинтилиан. Естествено познати са и други древни Реторика, но много разумни съображения, отнасящи се до реалното място на тези трима теоретици, оправдават съществуващата традиция.

Първата научна дефиниция на метафората е дал Аристотел: „Метафората е пренасяне на чуждо име върху даден предмет – или от род върху вид, или от вид върху род, или от вид върху друг вид, или по аналогия.“¹ В тази дефиниция се включва и първата класификация на метафората, която несъмнено е нейно продължение и конкретизация, защото точното посочване на видовете пренос е от най-голяма важност за диференцирането на метафорическия пренос от всич-

¹ Аристотел, За поетическото изкуство, гл. 21. С., 1975, с. 91.

ки останали. Но Аристотел вижда и общото, което обединява всички видове метафори, онова, което прави от метафората метафора независимо от всякакви видове отлики. И още нещо – онова, което я прави добра метафора за разлика от лошите. „Да създаваш добри метафори значи да виждаш приликата.“² След като илюстрира четирите вида метафори с примери, Аристотел посочва и значението на метафората: за поетическото изкуство от първостепенна важност е „умението в областта на метафората“, което е до такава степен съществено и значимо, че и самият талант едва ли не се извежда от него. „Защото единствено това не може да се заеме от друго и е признак на талантливост.“³

Много по-подробно, отколкото в *За поетическото изкуство* Аристотел разглежда метафората в *Реторика* (метафората е средство, обслужващо и поетите, и ораторите). Още античната традиция подхвърля словесната метафора на двойно изследване – в *Пъпките* и в *Ретриките*. *На едините стъпки* на метафората съответстват нейните две функции – реторическата и поетическата – и тази функционална двойственост се дължи на възможността на метафората еднакво да дава образен вид на нещата (поезия) и да служи на убеждаване (ораторско изкуство), еднакво да е средство на поетическо конструиране и на политическо (съдебно и пр.) красноречие.

В *Ретрики* Аристотел отново посочва, че „метафората има във висша степен и яснота, и приятност, и странност и не е възможно да я заемем от друго“⁴. Когато говори, че единствено умението в областта на метафората не може да бъде заимствано от друго, Аристотел вероятно има предвид „високата“, литературната метафора, която действително не е дадена всекиму. Но някаква способност да улавя прилики (и извън онези, които съществуват и са дадени наготово в езика) притежава всеки, такова умение се учи и придобива и в индивидуалния си живот всеки нормален индивид все повече и повече го разширява и обогатява. Затова има

² Аристотел, *За поетическото изкуство*, гл. 22, с. 95.

³ Пак там.

⁴ Аристотел, *Реторика*, кн. III, гл. 2, С., 1986, с. 161.